

JADIDCHILIK MATBUOTIDA TA'LIM-TARBIYA MASALALARI

Soipnazarova Muqaddas Norpulatovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada jadid mutafakkirlarining matbuot rivojiga qo'shgan hissasi hamda o'sha davr matbuotining milla ta'lim va tarbiyasida tutgan o'rni haqida so'z boradi. Jadid namoyondalarining ilk bosma nashrlarini chop ettirishi, Turkiston o'lkasida mustamlakachilik sharoitida mazkur nashrlar orqali xalqni marifatga, ilimga undash bu borada esa matbuotning alohida o'rni qay darajada ekanligi ochib berishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: davriy nashrlar, milliy ozodlik, ta'lim-tarbiya, ilm-ma'rifat, gazeta ruknlari, shakl va mazmun, publitsistika.

ВОПРОСЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ДЖАДИДСКОЙ ПРЕССЕ

Сойбназарова Мукаддас Норпулатовна – старший преподаватель факультета педагогики и психологии Джизакского государственного педагогического университета.

Аннотация: В статье рассматривается вклад джадидских мыслителей в развитие прессы и роль прессы в образовании и воспитании нации того времени. Публикация первых печатных изданий джадидами была попыткой раскрыть особую роль печати в просвещении и науке народа в колониальных условиях Туркестана

Ключевые слова: периодика, национальное освобождение, образование, наука, газетные рубрики, форма и содержание, журналистика.

ISSUES OF EDUCATION IN THE JADID PRESS

Soibnazarova Mukaddas Norpolatovna - Senior Lecturer, Faculty of Pedagogy and Psychology, Jizzakh State Pedagogical University.

Abstract: The article discusses the contribution of modern thinkers to the development of the press and the role of the press in the education and upbringing of the nation at that time. The publication of the first printed editions of the Jadids was an attempt to reveal the special role of the press in educating the people to enlightenment and science in the colonial conditions of Turkestan

Keywords: periodicals, national liberation, education, science, newspaper columns, form and content, journalism.

Jadid matbuoti o'z vakillarining fikrlarini e'lon qilar ekan, xalqni "har vaqt g'afolat uyqusidan uyg'otuvchi", "millat ongining ochqichi" ekanligini namoyon etish bilan birga Turkiston xalqini hur fikrlashga va katta kurashga hozirlay oldi. Bu davrda "Erk", "Turon", "O'qituvchilar jamiyati" kabi uyushmalar paydo bo'ldi.

O'sha davrning "Taraqiy" gazetasi 3-sonida chop etilgan Ismoil Obidiyning "Toshkent 22 iyun" deb nomlangan maqolasida muallif ilmu ma'rifatni Turkiston kelajagi uchun yagona najot yo'li sifatida ta'riflashdan boshlaydi. Maqola davomida Obidiy rus i inqilobi va uning mustamlaka

xalqlari foydasi uchun chiqarilayotgan ayrim imtiyozlarini, qonun qarorlarini Turkiston tuprog‘iga ham joriy etish masalalarini muhokama qiladi. U bu muammoni ochiqchasiga ko‘tarmaydi, chunki gazetani ochishda siyosiy masalalarga aralashmaslikka xat bergan edi. Shunga qaramay Turkiston xalqining siyosiy madaniyatini oshirish, ma'lum maqsadlar atrofida uyushish siyosiy partiyalar va zarurligiga ahamiyat qaratadi. Bu borada turkistonliklarning Yevropa ta'limini olgan mutaxassislariga, ilmga, tajribali yuristlarga muxtojligiga e'tibor qaratadi.

Ayniqsa, gazetaning so‘nggi sonlaridan birida "Umumiy o‘qituv" nomli maqolada muallif Rossiya imperiyasining ruslashtirish siyosatiga qarshi dadillik bilan boshlang‘ich ta‘lim eng avvalo mahalliy millatlarning ona tilida bo‘luvi lozim, degan fikrni ilgari suradi¹. Shuningdek, gazetada Fansurulloxon Xudoyorxonovning xati bosilgan edi. Unda mahalliy boylarni "Xayriya jamiyati" ochishga, musulmonlarning yetim bolalarini homiylikka olish va ular uchun maktablar ochishgachaqiradi.

Umuman, "Taraqqiy" gazetasi Turkistondagi ilk jadid gazetasi bo‘lishiga qaramay butun mintaqan jadid g‘oyalari atrofida jipslashtirishga Mustamlakachi ma'murlar gazetani zudlik bilan yopish choralarini qidira boshlaydi va ko‘p o‘tmay buning uddasidan chiqdilar. Shunga qaramay bu gazeta o‘zbek milliy matbuotining tamal toshi sifatida zalvorli o‘rin egallagan.

Barcha jadid matbuoti vakillari qatori "Najot" gazetasi ham o‘zining har bir sonida ta‘lim va tarbiya masalasiga keng o‘rin berdi. Jumladan, "Najot"ning birgina 15-sonida Toshkentda o‘rta maktablarga kiradigan yordamga muxtoj yoshlar uchun moddiy, ma'naviy yordam berish maqsadida "Guliston" jamiyati tashkil etilganini² Samarqand yoshlarining tashabbusi bilan alohida muallim hozirlanib, 40-50 kishi o‘qiydigan kechki ta‘lim kursi tashkil etilayotgani va unda o‘qishga havasmandlarning juda ko‘p ekanligini ma'lum qiladi.

Shuningdek, Qo‘qonda shaharning bir qancha ochiq fikrli yoshlari yig‘ilib 3-may kuni "Hurriyat" nomida yangi nashriyot shirkatini ta‘sis etganlari, qo‘qonlik Imomnazar qori Ali Nazar o‘g‘lining Qo‘qonda o‘zining Misr, Istanbul, Bayrut va tatar nashrlaridan chiqqan kitoblariga boshqa yangi kitoblarni qo‘shib, "Zamon" nomli kutubxona ochganini yozadi³.

Mazkur sonda Kaspiy orti viloyatining Ashxobod shahridan ham ma'lumot beradi. Unda Ashxobodda 200 atrofida musulmon aholisi to‘planib, avvalo musulmonlar uchun bir jamiyati xayriya tuzish, bir qiroatxona (kutubxona) ochish va viloyatda bir turkiy gazeta tashkil etish masalalarini muhokama qilganligi haqida yozadi.

Aytish mumkinki, "Najot" gazetasi Turkistonda ta‘lim va uning o‘tkir muammolarini aks ettirgan muhim manbadir. Bu gazeta millat murabbiysi bo‘lgan ulug‘ Munavvar qorining ilmiy g‘oyalari va uning mazkur davrdagi Turkiston ta‘limi taraqqiyotidagixizmatlarinio‘rganishda benazir hujjat hisoblanadi.

¹“Taraqqiy” gazetasi №16.1906-yil 9-avgust. 2 bet

²“Najot” gazetasi №15. 1917 yil may.4-5-6 b

³Jadid marifatparvarlik harakatining g‘oyaviy asoslari. “Toshkent islom universiteti” nashriyot-matbaa birlashmasi Toshkent. 2016.91 b

Jadidlarining muhim nashri "Hurriyat" ning birinchi sonida muharrir Mardonquli Shohmuhammadzoda "Ta'mini istiqbol" maqolasida mazkur gazetaning vazifasi deb xalqimizning ma'naviy kamoloti va ilmi rivojiga xizmat qilishini ma'lum qiladi, uning ma'rifati ravnaqi uchun kurashga va'da beradi⁴.

Gazeta xodimlaridan biri bo'lgan A.Abdujabborzoda ham o'z maqolasida barcha inqiloblarning boshi maktabdir, deydi va muallimlarni maktab islohotiga bel bog'lashga chaqirgan. Mahmudiya maktabi muallimi ijod namunasida "Hayot yo'lida birinchi masala maktab masalasidir", deydi va mavjud sharoitni tahlil qiladi. U Samarqandda bor yo'g'i 2-3 ta jadid maktabi mavjud bo'lib, ularda ham hech qanday nazoratning yo'qligi va iqtisodiy jihatdan ularning naqadar nochorligiga ahamiyat qaratadi.

Samarqandda tashkiletilgan "Anjumani maorif" jamiyati tomonidan shaharda muallimlar tayyorlovchi maktab (dorulmuallimin) ta'xis etilishi zarur, deb hisoblaydi. Muallif "Anjumani maorif jamiyatdan maktablarni moddiy, ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlashda yordam qo'lini uzatishlarini so'raydi. M. Shohmuhammadzoda "Turkistonda qahati rijol" maqolasida hurriyat qo'lga kiritildi, inqilob amalga oshdi, endi yana ilm, yana maorif kerak, deydi.

Maqolada "...bugun manaman degan boylarimiz ham qonun oldida o'zlarini mudofaa etarlik bilimga ega emas", deydi. U Samarqandda rus tilini o'rgatadigan 30-40 kishilik kechki maktab ochilayotgani haqida o'quvchilarga axborot berib, uning uchun muallim ham ta'xis etilganini yozadi.

Shuningdek, Ibrohim Tohir "Maktab va madrasalar islohi maqolasida hurriyatdan 4-5 kun olib, Munavvar qori o'z uyida Turkistonda turdagi maktablarning o'qituvchilarini to'plab majlis o'tkazgani haqida yozadi Majlis yakuniga ko'ra ishtirokchilar 8 kishidan iborat alohida komissiya tuzganlar. Ular o'lkada 5 yillik ta'lim tizimi va unda o'tiladigan fanlar va dasturiy rejalarini ishlab chiqqanliklari haqida axborot beradi. Tohir majlis ahli boshlang'ich ta'lim yo'lga qo'yilganidan so'ng yana madrasalar islohotiga kirishish masalasini munozara etishga kelishganliklarini ommaga ma'lum qiladi.

Bu masala jadidlarning yana bir yirik nashri "Ulug' Turkiston" gazetasida ham keng ko'lamda muhokama etildi. Gazetaning vaqtincha muharriri Sodiq Abdusattorov "Umumiy ta'limning asoslari" Turkiston mintaqasida umumiy ta'limni yo'lga qo'yish masalasi yuzasidan o'z fikrlarini bayon etadi. Biroq, siyosiy voqealarning keyingi rivoji bu ishlarning tizimli ravishda amalga oshirilishi uchun imkoniyat bermadi. Gazeta qanchalik siyosiy g'oyalar asosida tashkil etilganiga qaramay jadid matbuotiga xos belgilardan aslo uzoqlashmadi. Ya'ni, jadid taraqqiyparvarlarining ta'lim siyosatidan vozkechmadi.

"Kengash" gazetasining ilk sonida "Toshkentda muallimlar kursi" nomli xabar bosilgan. Unda Turkiston maktablari uchun suv va havodek zarur bo'lgan muallimlarni tayyorlash maqsadida ikki oylik o'quv kursi tashkil etilishi, uning dasturiy rejasi, o'tiladigan fanlar haqida ma'lumot berildi. 1917-yilning 4-iyulidan ish boshlashi ko'zda tutilgan bu o'quv kursini tashkil etishdan ikkinchi maqsad

---

⁴"M.Shohmuhammadzoda."Ta'mini istiqbol, "Hurriyat" gazetasi. №1.1917 yil 12 aprel. 3 b

- Turkiston o'lkasining turli burchaklaridan tashrif buyurgan yoshlarning qisqa muddatda siyosiy saviyasini oshirish va ularni saylovlarda siyosiy harakatga tortish masalasi ham ko'zdatutilgan edi.

Shuningdek, Burhon Habibning "Turkistonda maorif ishlari" maqolasida ham Turkistonda maorifning o'tkir muammolarini hal etish masalasidagi ilg'or qarashlari ilgarisuriladi.

"Ulug' Turkistonning Nushiravon Yovushev o'zining "O'quv yo'linda bir tavsiya" maqolasida Turkistonlik qizlar uchun Orenburg gubernatorligi Trilitsk shahridagi Latif Yaushevning 5 yillik qizlarning o'rta maxsus maktabini taklif etadi. Unda o'qigan qizlar kelib, albatta, Turkiston o'lkasidagi o'limning rivojiga hissa qo'shishiga ishonch bildiradi⁵.

1917-yilning sentyabr oyidan Qo'qon shahrida nashr etila boshlagan "El bayrog'i" gazetasi ham turkistonlik jadid taraqqiyparvarlarining ta'lim siyosatini aks ettirgan nashr hisoblanadi. Gazetaning 12-sonida Ufa madrasasidan talaba Mirmuhsin Shermuhammedovning "Taassuflik voqea" xabari bosilib, unda Turkistonning farzandidek bo'lib qolgan Nushiravon Yovushevning juda yosh o'limiga taassuf bildiradi va unga jannati na'implarni tilaydi.

Shuningdek, "El bayrog'i"ning 17-sonida Orenburgdagi "Husayniya" madrasasi talabasi Umarxo'ja Xo'jaev vatandoshlari Nosirxon Hoji va Bobobek Norbo'tabekovlarga uning bir yillik o'qish pulini to'lab bergani uchun minnatdorchilik bildiradi. Ufaning "Oliya" madrasasida tahsil olayotgan Mirmuhsin Shermuhammedov esa "Qo'qon yoshlariga murojaat" maqolasida qish yaqinida o'zining iqtisodiy ta'minoti og'irligini ma'lum qiladi. U o'qishni bitira olmay, vatanga noumid qaytmasligi uchun yurtdoshlaridan yordam so'raydi.

Qisqaroq aytadigan bolsak, Turkistonning mustamlaka davrida nashr etilgan jadid matbuoti sahifalari o'lkamiz tarixining ajralmas qismi bo'lib, mintaqamizning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy hayotida kechgan barcha holatlarni birdek aks ettirgan. Ayniqsa, matbuot sahifalarida ta'lim va tarbiya sohasini rivojlantirish, maktab va madrasalar islohoti haqida dolzarb va o'tkir materiallar berib borilgan.

Aytish joiz, yurtimiz ravnaqi yo'lida fidoyilik ko'rsatgan jadidlarimiz mustaqilligimiz sabab e'zoz topmoqda. Xususan, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Farmoniga binoan 2020- yil 1-oktyabrda milliy ta'lim va tarbiya tizimini yaratishga beqiyos hissa qo'shgan Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy va Munavvar qori Abdurashidxonov "Buyuk xizmatlari uchun" ordeni bilan taqdirlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "Taraqqiy" gazetasi №16. 1906-yil 9-avgust. 2 bet
2. "Najot" gazetasi №15. 1917 yil may.4-5-6 b
3. Jadid marifatparvarlik harakatining g'oyaviy asoslari. "Toshkent islom universiteti" nashriyot-matbaa birlashmasi Toshkent. 2016.91 b
4. "Yovushe V.N. O'quv yo'linda bir tavsiya. "Ulug' Turkiston" gazetasi. №22. 1917 yil 12 avgust. 2 b

⁵"Yovushe V.N. O'quv yo'linda bir tavsiya. "Ulug' Turkiston" gazetasi. №22. 1917 yil 12 avgust. 2 b

5. Soibnazarova, M. (2022). ЗНАЧЕНИЕ ТРУДА АБДУРАУФА ФИТРАТА В ОБРАЗОВАНИИ РАЗВИТОГО ПОКОЛЕНИЯ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(5). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5100>
6. Soibnazarova, M. (2022). ПРОЯВЛЕНИЕ ИДЕИ ПРОСВЕТИТЕЛЬСТВА И ЧЕЛОВЕЧНОСТИ В ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АБДУЛХАМИДАЧУЛПАНА. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(5). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5101>
7. Soibnazarova, M. (2022). БУЮК МАЪРИФАТПАРВАР М. БЕХБУДИЙНИНГ ПЕДАГОГИК ФИКРЛАРИНИНГ ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДАГИ АҲАМИЯТИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5572>
8. Soibnazarova, M. (2022). ЁШ АВЛОДНИНГ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯСИДА МУТАФАККИРЛАРНИНГ ФИКРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5573>
9. Soibnazarova, M. (2022). АЛЛОМАЛАР АСАРЛАРИДА ИНСОНПАРВАРЛИК МУАММОЛАРИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5574>
10. Norpulatovna, S. M. (2021, January). THE PROBLEMS OF HUMANITY IN PHILOSOPHICAL SCIENTIST. In Euro-Asia Conferences (Vol. 1, No. 1, pp. 478-479).
11. Soibnazarova, M. (2022). YOSHLAR TARBIYASIDA ABDURAHMON JOMIYNIG ASARLARIDAN FOYDALANISH. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(3). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5634>
12. Jumanazarova, Dilnoza Umurzaqovna and Soyibnazarova, Muqaddas Norpulatovna (2022) "SOME CONSIDERATIONS ON THE CLASSIFICATION OF SPIRITUAL AND MORAL VIRTUES, " Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal: Vol. 2022 : Iss. 1 , Article 13.
13. Soibnazarova, M. (2022). ILM-MA'RIFAT VA AXLOQ TO'G'RISIDAGIFIKRLAR JALOLIDDIN DAVONIY ASARLARIDA. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(3).
14. Soibnazarova, M. (2023). ЁШЛАРГА МИЛЛИЙ ҚАДИРЯТЛАРИМИЗНИ СИНГДИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7515>
15. Soibnazarova, M. (2023). БАРКАМОЛ АВЛОД ТАРБИЯСИДА МУТАФАККИРЛАРНИНГ ФИКРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7517>
16. Soibnazarova, M. (2023). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИ АСАРЛАРИДА ИНСОНПАРВАРЛИК ҒОЯЛАРИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7518>